

Måske er *København* den eneste by i Danmark, der er stor nok til at have en indre by? Men lad det nu ikke skille os. Bogen bygger på tolv foredrag i anledning af kulturbyåret, og den fortæller ved hjælp af de historiske monumenter simpelt hen Københavns kirkehistorie. En folkebog, let læst, godt fortalt, med sans for de gode historier og de smukke og onde skæbner, der knytter sig til kirkerne og kirkelivet gennem 800 år. Det er ikke forskning, men god formidling af en foreliggende viden. Som en københavnsk kirkehistorie (inden for voldene) i kort form er den glimrende. Til tider lidt hurtig med nogle faktuelle fejl her og der. Skidt også med det. Det er f.eks. ikke afgørende, hvornår Olfert Ricard døde. Det lidt problematiske er, at Kløvedal Reich ved hver kirke skal fortælle kunst-, menigheds- og præstehistorien fra dens grundlæggelse til i dag. Det betyder, at man møder de samme personer mange gange – bl.a. fordi de skiftede embeder, og fordi de ofte førte fejder med hinanden i det mikrokosmos, det indre København var.

Bogen er sådan set sjovere ved at rumme et syn på kirken og dens stilling før og nu. Side 42 tillægger Kløvedal Reich biskop Mynster den tvivlsomme ære for, at folkekirkens forhold aldrig er

blevet ordnet ved lov: » Han [Mynster] syntes så lidt om det hele, at han ikke mente, at kirken overhovedet fortjente en forfatning. Og han sejrede. Folkekirken befinder sig den dag i dag i en uendelig sump af vedtægter, bekendtgørelser og andenrangs jura – uden en samlet lov. Og i dag er de fleste enige med Mynster om, at det er bedst sådan«. Det er forholdet mellem stat og kirke, de to regimenter, der er bogens ledetråd, og rundt om denne tråd grupperer Kløvedal Reich prælaterne, præsterne og kirkesynene. Hans pointe er, at frihedskravene ikke kan samles undtagen i en accept af kirken som virkelig og eksisterende. Folkeligt set har kirken sin ret, men på det individuelle plan har enhver sin frihed. Vor kristendom afhænger af os selv og Gud (s. 266). Dermed forskyder Kløvedal Reich problemet til et spørgsmål om folk og kirke. Den kirke, vi har, er et udmærket hjemsted for såvel en dansk folkeåndskristendom som en radikal, individualistisk søgen Guds rige. Det er Grundtvigs borgerlige rammeordning, der står som konklusion. Og det kan jo ikke undre efter braget om *Frederik* fra 1972.

Kløvedal Reich har skrevet en god bred historiebog og en debatbog på én gang – og det er slet ikke så tosset.

Carsten Bach-Nielsen

KULTURHISTORIE

Danmarks Kirker, bind IX. Odense amt, hefte 1, 2-4, 5-7 og 8-10. (Nationalmuseet/Poul Kristensen, 1990-97). I alt 1.007 s., 685 kr.

Hefte 1, som udkom allerede i 1990, indeholder ligesom for andre amter en fagordbog og en almindelig vejledning på dansk og et fremmedsprog (her en-

gelsk) til brugen af *Danmarks Kirker*. Det afsluttes med en historisk indledning om kirkerne i Odense by. Resten, tre triplehefter, er udkommet 1995-97 og omhandler Odense domkirke, Skt. Knuds. Hvis man er sparsommelig anlagt og kun interesseret i domkirken, kan man nøjes med at anskaffe triplehefterne, de 913 sider koster kun 570

kr., hvilket er usandsynligt billigt for så megen information om en af vores mest spændende kirker.

Det første afsnit om domkirkens omgivelser er deprimerende læsning, fordi der er sket så mange ødelæggelser også i dette århundrede, f.eks. i form af gadegennembrud, en politik, som Odense by som bekendt svor til endnu i 1970'erne, og som har skabt kirkens triste, sterile omgivelser. Men også kirken selv og dens inventar har undergået voldsomme ændringer gennem tiderne. Således har der stået to kirker på nøjagtig samme sted. Den romanske frådstenskirke blev formentlig påbegyndt umiddelbart efter drabet på kong Knud i Skt. Albani 1086. Det har været diskuteret, om arbejdet var påbegyndt tidligere, men forfatterne argumenterer for, at kirkens størrelse – den er kun en anelse mindre end den nuværende – taler for, at den var Albanipræsternes og (lidt senere) kongemagtens svar på kongedrabet. At kirken afløste Albanikirken, som reduceredes til sognekirke, fremgår vel i øvrigt af, at den også viedes til Skt. Alban. Tempoet i byggeriets første faser kan imidlertid imponere, allerede i 1095 kunne Knuds lig placeres i krypten og år 1100 lægges i helgenskrin på højaltret i koret. Den nuværende kirkes bygning påbegyndtes i slutningen af 1200-årene af bisp Gisico med det fornemme højgotiske skib, som dog næppe stod næppe færdigt før 50 år senere. Næste fase blev kor og krypt, formentlig i første halvdel af 1400-årene, sidste fase sløjfningen af de romanske tværskibe, således at kor og skib kunne forbindes. Rækkefølgen af de tre faser turde være sikret efter C.G. Schultz' gravninger 1946-47. Efter Reformationen fik kirken tårn, og krypten sløjfedes. En modernisering 1748-54 omskabte det indre til en rokokokirke, som blev flot, som det ses af flere tegninger og et fotografi. I det 19. århundrede vågnede in-

teressen for den middelalderlige kirke, som blev genskabt af J.D. Herholdt 1868-75. Krypten og dermed højkoret rekonstrueredes og i det store og hele også pillerne, som var blevet forhugget i 1750'erne. Pulpiturerne (logerne), som i høj grad havde givet barok- og rokokokirken dens præg, fjernedes. Det var en radikal restaurering, men resultatet karakteriseres som æstetisk vellykket og arkæologisk rimeligt.

Der er ikke bevaret meget middelalderligt inventar, men det bedste er så meget desto mere spektakulært og får en særdeles grundig gennemgang i Kirkeværket: Knud den Helliges og (formentlig) hans broder Benedikts helgenskrin, og Claus Bergs altertavle og gravstenen over kong Hans og Dronning Christine og deres i 1511 afdøde søn Frans. De to sidste stykker stammer fra Gråbrødreklostrets kirke, hvor Hans og prins Frans blev begravet og senere Christine, dronning Elisabeth og Christian II og deres søn Hans. Ved klosterkirkens nedrivelse i 1806 flyttede skelletterne til Skt. Knuds og nogle år efter ligeledes gravstenen. Til sidst, efter Herholdts genskabelse af den gotiske domkirke, kom i 1885 altertavlen efter at have tilbragt mellemtiden i Vor Frue kirke. Altertavlen karakteriseres som et hovedværk inden for Nordeuropas senmiddelalderlige kunst. Fodstykket, predellaen, afbilder de i Gråbrødrekirken begravede kongelige personer foruden Hans' og Christines datter, kurfyrstinde Elisabeth af Brandenburg. Tavlen er skabt på Claus Bergs værksted i Odense, og opdragsgiveren var dronning Christine, som også synes at have stået bag hele indretningen af Gråbrødrekirkens kor til gravkapel for sin familie. Den fremragende enorme gravsten, vægsten, tillægges almindeligvis også Claus Berg, men er mere præget af renaissance end altertavlen.

Kirkeværkets beskrivelser er bygget

op efter et fast skema, således som forfatterne repeterer det i hefte 1. Det hjælper nu ikke så meget her. Når alene bygningsbeskrivelsen og -historien fylder 230 sider, og når Claus Berg og dronning Christine og de kongelige begravelser både vedkommer en altertavle, dvs. inventar, og forskellige gravminder (foruden at det hele stammer fra en anden kirke), kan det godt være svært for en læser at finde rundt. Som en nødvendig hjælp har forfatterne udstyret publikationen med en række sammenfatninger, hele fire om de middelalderlige bygninger samt én om helgenskrinene og én om Claus Bergs altertavle. Endelig er der naturligvis engelsk summary – hvori bisp Mogens (o. 1466) uheldigvis omtales som *bishop Krafse*, uanset at hverken bisper eller adel i dansk middelalder tiltaltes eller omtaltes ved deres eventuelle slægtsnavn.

Hovedforfatterne af *Danmarks Kirker. Odense amt* er Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen, som før var den ene hovedredaktør på Holbæk Amt.

Erik Ulsig

Jørgen Nybo Rasmussen: *Claus Bergs kongelige altertavle og Franciskanerne*. (Rhodos, 1997). 120 s., 250 kr.

Det er herligt, at der næsten samtidig udkommer to helt forskellige værker om et af den danske kunsts absolutte mesterværker, nemlig Claus Bergs Odensetavle.

Danmarks Kirker er begyndt på Odense amt, hvor Birgitte Bøggild Johannsen netop har afsluttet den så at sige endegyldige, autoritative beskrivelse af værket og dets historie. *Danmarks Kirker* har til opgave at registrere, beskrive og fremlægge alle tænkelige kilder til værkets historie. Endvidere at redegøre for og forholde sig til de tolknin-

ger, der har været fremsat i tidens løb. Birgitte Bøggild Johannsen har således løst sin opgave til perfektion, dybt og imponerende professionelt. Hendes opgave er ikke i *Danmarks Kirker* at levere en ny tolkning, men nok at lægge spor ud til fornyet beskæftigelse med en tavle som denne. Uden den helt grundlæggende registrering i Kirkeværket kan vi andre slet ikke komme videre. Jeg skriver dette som et alvorligt memento til bevillende myndigheder, museumsledelse og ansvarlige politikere. Det er beskæmmende at se udviklingen i vore nabolande, både i Skandinavien og Tyskland, hvor tilsvarende kirkeværker enten er bremset som følge af politisk ligegyldighed, eller der slet ikke findes nogen forsvarlig registrering.

Styrken i Kirkeværket er, at det tillader andre at stå på skuldrene af dets redaktørers arbejde. Jørgen Nybo Rasmussens bog er skrevet i et stadigt samspil med, med en stadig replik til og under løbende diskussion med redaktøren af Odensehæftet. Er man uenig med Nybo Rasmussen, kan man let gå hans kilder efter – ved opslag i Kirkeværket. Sådan skal det være.

Nybo Rasmussen hviler således trygt på de oplysninger, der er tilgængelige om tavlen. Han forholder sig til en tolkningstradition, der har sit udspring hos Høyen og forløber over alle de store antikvarer frem til Thorlacius-Ussing som den sidste af den gamle skole. Han viser, hvor seje tolkningstraditioner er – især dem fra Høyen – og hvor stor autoritet de tillægges. Således kritiserer han med rette Peter Pentz, der ellers er en af de yngre forskere, der har sagt noget nyt om tavlen, for ikke at gøre sig mere fri af Høyen og bruge øjnene og den sunde fornuft selv.

Nybo Rasmussen går til benet og erklærer, at dette ikke er en Mariatavle, skønt det formodede forlæg, Erhard